

A pap nem az égből pottyan, de az ég ajándéka. Ebből a két mondatból világossá válik előttünk: Valamennyien vétkezünk a boldogság, az öröm, az emberi élet értelme ellen, ha megtagadjuk a közvetítést, ha nem mondunk igent a papi hivatásra, ha nem hagyjuk kibontakozni. Ha nem adjuk készséggel papnak a fiunkat. Ha mi papok nem igyekszünk győzelmesen beleállni a papi élet feszültségébe, a mélyre evezve, a cél felé törve, a célt Isten kegyelmével elérve.

Elek Gizella

FLORENCE NIGHTINGALE

Hősies cselekedetek képeket alakítanak ki, amelyeket az egyszerű nép a hős életével hoz kapcsolatba. Így keletkezhetett Florence Nightingale legendás alakjáról a „lámpásos hölgy” képe. Mindenesetre sokat mond ez a kép annak életstílusáról, aki lobogó lángként föláldozta és elajándékozta önmagát. Új stílusának lényege: Istenért dolgozni, az ő vezetése alatt, anélkül, hogy beszél-nénk róla. Nem kisebb valaki, mint I. F. Görres írja róla: „Választott volt és Isten nagy szolgálója. Küldetést kellett betöltenie a világban, nagy és jelentős jellembeli hibái és gyöngeségei ellenére.”

Bonyolult természet volt. Vonzó külsejű, szelíd hangú, világító tekintetű; de nem hagyta, hogy az érzelmek úrrá legyenek rajta, ezért igen hideg benyomást tudott kelteni. Minden kedvessége és humora mellett acélosan kemény volt. Sokat követelt munkatársaitól, mert saját mértékével mérte őket. Férfias és nőies tulajdonságok olvadtak össze egyéniségében.

A gazdag és művelt Nightingale család jelentős dél-angliai birtokain előkelő és gondtalan életet folytatott. Gyakran tettek hosszú utazást az egész háznép-pel együtt. Így született 1820-ban a második leány Firenzében, és keresztnévül szülővárosa nevét kapta. Az apa maga oktatta leányait. Görög, latin, német, francia, olasz nyelvet, történelmet, filozófiát tanultak. Florence szebb és intelligensebb volt nővérénél. De szenvedélyes, makacs természete is korán megmutakozott.

Nem volt még 17 éves, mikor döntő élmény nyúlt életébe. Naplójában így számol be róla: „1837. febr. 7-én Isten szólt hozzám, és meghívott szolgálátára.” Hogy milyen szolgálatra, az egyelőre homályban maradt.

Szüleivel másfél év alatt beutazza Francia-, Olaszországot és Svájcot. Élvezi a kellemes, gondtalan életet. Ünnepeelt bálkirálynő. Híres írók, művészek, tudósok csodálják, és szegődnek tisztelői közé. Az anya boldogan nézi szép és okos leánya körül ezt a fényes társaságot, és már szövi a jövő terveket. Csakhogy Florence egyáltalán nem boldog. Lelkiismerete nem hagy neki nyugtot. Isten szólt hozzá egyszer. Miért hallgat azóta? A sok élvezet közepette

méltatlanná tette magát az isteni hívásra? Elhatározza, hogy ellenáll a mindenáron való ragyogás kísértésének. Egyre jobban foglalkoztatja a kérdés: vajon miféle szolgálatra hívja Isten? Naplójában ezt írja: „Hevesen vágyom értelmes és rendszeres foglalkozásra, ami megéri, hogy csináljam, ahelyett, hogy semmi-ségekre vesztegessen az időt.”

Hat éves nyugtalan keresés következik. Családja hálátlannak és különcnek tartja. Ez nagyon rosszul esik neki. De képtelen beilleszkedni az aranykalitkába. Lázad az angol középosztály polgári stílusa ellen, de még nincs ereje elszakadni családjától. Angliában ezekben az években rossz termés következettben éhínség uralkodott. 1842-ben döbbent rá Florence először, hogy az ő gondtalan világán kívül más is létezik. A szomszédos munkások és földművesek kunyhóiban tett látogatások alkalmával fölfedezte a gondot, betegséget, nyomort. Láttá a nedves lakásokat és a szellemi elhagyatottságot. Egyre gyakrabban kereste föl a szegényeket. Étellel, ruhával, orvossággal látta el őket. „Lelkemet egészen eltölti az emberiség szenvedéseinek gondolata” – írja naplójában. Kezd azon gondolkodni, hogyan lehetne egészségesebb lakáshoz juttatni és iskoláztatni őket. Ezek a szokatlan, új tevékenységek összeütközésbe hozták családjával. Boldogtalanságában egy jámbor rokonához menekül tanácsért. Sűrű levelezés kezdődött. A lélek Istennel való egyesüléséről folyt a gondolatcsere. De Florence elött hamarosan kiviláglott, hogy Istent csak az emberek keresztül szolgálhatja.

Amit csinált, azt gondosan és alaposan tette. De mihelyt egyedül maradt, természetlen tépelődésnek és álmodozásnak engedte át magát. Ettől a szokásától évekig nem tudott szabadulni, ami szinte kétségbeejtette, mert érezte, hogy kiszívja az erejét.

1844 tavaszán bizonyosságot szerzett hivatásáról. Kórházban kell dolgoznia. Elhatározására nagy hatással volt a szülei házában vendégeskedő amerikai professzor, Dr. Howe. „Illőnek és megengedhetőnek találja-e – kérdi tőle –, hogy egy fiatal angol lány kórházban vagy másutt az irgalmasság műveinek szentelje magát, ahogyan a katolikus nővérek teszik? [Florence és családja anglikán.] Vagy elvetendőnek?” – A professzor válasza: „Kedves Miss Florence, ez nem szokás; és Angliában mindent, ami nem szokás, illetlennek tartanak. De én azt mondom Önnek, járja az útját tovább. Ha úgy érzi, hogy erre az életmódra hivatott, cselekedjék a sugallat szerint. És majd kiderül, hogy nem illetlen, sem egy hölgyhöz nem méltatlan dolog az, ha a felebarát javának szenteli magát. Válasszon, s menjen előre arra, ahová útja vezet, és Isten legyen Önnel!”

Florence belátja, hogy nem elég a részvét és tapintat veleszületett erénye: az ápolónőnek tanulnia kell. 25 éves korában bejelenti elhatározását, hogy betegápolást tanul, és utána saját kórházat alapít. Ezzel természetesen halálra rémítette és ellenállásra készítette családját. Ami érthető, hiszen az akkori kórházak nyomorúságos, piszkos helyek voltak, ahol a női segítség többnyire prostituáltakból állt. Erre ő maga is visszakozott, azt következtetve, hogy bi-

zönyára nem méltó erre a hivatásra. Türelmesen játszott a hát tovább a házi-kisasszony szerepét. „Senki sem vétkezett úgy a Szentlélek ellen, mint én” – állapította meg később határozatlanságának hosszú korszakáról. De a hajnal és az este az övé volt. Jegyzett, tanulmányozott minden számára elérhető az angol egészségügyi viszonyokról. Vaskos füzeteket töltött meg gyertyafénynél kőrmölt jegyzeteivel. A porosz követ útján hozzájutott a Kaiserswerthben lakó evangélikus diakonisszák évi beszámolójához. Az olvasmány megdobogtatta szívét. Theodor Fliedner lelkész alapítása volt az a mű, amit keresett! Iskola, ahol fiatal lányok betegápolást tanulnak, és nővéreket képeznek belőlük, de fogadalom nélkül.

1847/48 telén Rómában járt a család. Florence-t elbűvölte a város, a pápa és Michelangelo művei. De a legnagyobb hatást a Sacré-Coeur nővérek tették rá a S. Trinità dei Monti melletti kolostorukban. Alaposan tanulmányozta az általuk vezetett, igen haladó jellegű árvaházi iskolát, amelynek lelke Kolumba nővér volt. Az ő tanácsára 10 napos lelkigyakorlatot végzett a zárdában. A végén újra hallani vélte Isten szavát. Az isteni hívás akarata teljes alávetését kérte, anélkül, hogy környezete ellen lázadoznék. Nehezebbre esett megtartani ezt.

Hogy ne tétlenkedjék, elkezdett a szomszéd falu iskolájában hittanórákat adni. De úgy érezte, nem való tanítónőnek. Mindez nagyon nehezé tette életét. Jámbor nagynénje azzal vigasztalta, hogy egy estélyt vagy fogadást is fordíthatunk Isten dicsőségére. Ezt felelte: „Hogyan lehetne Isten dicsőségére, ha annyi szenvedés van a világon, amit meg kellene gyógyítanunk, ahelyett, hogy fényűzésben élünk!”

Válaszút elé állította az a férfi is, aki kilenc év óta udvarolt neki, és akit ő is szeretett. De mivel a házasságban eddigi céltalan életének folytatása várt volna rá, fájó szívvel visszahúzódt. (Később még többször kérték feleségül kitűnő férfiak. Mindig nemet mondott.) Még ekkor sem látott semmit annak a hivatásnak kibontakozásából, amiért ezt az áldozatot is meghozta.

Ezután 1849/50-ben egyiptomi utazásra indult. Barátaival bárkán hajóztak fölfelé a Níluson, 1000 km-es utat téve meg. De a Nílus völgyének templomainál sokkal jobban hatottak rá a rabszolgapiacok és a tengernyi nyomorúság. Lelke mélyéig lesújtotta mindez. De a vigasz sem maradt el. Naplójában olvasuk: „Ma reggel Isten újra hívott, és megkérdezte, akarok-e jót tenni érte, egyedül őérte, anélkül, hogy magam dicsőséget élveznék belőle?” „Ma vagyok 30 éves. Krisztus ebben az életkorban kezdte meg nyilvános működését. Most már semmi gyerekeség! Uram, add, hogy most csak a Te akaratodra gondoljak, arra, hogy mit parancsolsz nekem! Uram, és a Te akaratod! A Te akaratod!”

Alexandriában hosszú időt töltött a vincés nővéreknél. Lelkesült az árvákra, betegekre fordított gondos munkájukon. Kaiserswerthben két hétig Fliedneréknél lakott. Boldog volt, hogy művét személyesen tanulmányozhatta. „Ez itt az élet. Most tudom, mit jelent élni és az életet szeretni, és most igazán nehe-

zemre esnék elhagyni a földet... Nem kívánok magamnak más földet, más világot, mint ezt itt" — írja. Még útközben, Gentben kis könyvet állított össze élményeiről, amely Londonban jelent meg, természetesen névtelenül.

Otthon folytatódott a zsörtölődés. Lassan rájött, hogy a családtól hiába vár megértést. Magának kell sorsát intéznie. Így elérte, hogy titokban Kaiserswerthbe mehetett. Boldogan indult volna anyja áldásával, de nem kapta meg. Csáládjának elégedetlensége súlyosan nehezedett rá, úgyhogy a 31 éves lány a halált kívánja. „Istenem, miért nem tudok megelégedni ezzel az étellel, ami annyi embert kielégít?” 1851-ben negyedévet töltött Fliedner intézetében. Az angol lady földműves- és iparoslányok dolgos életet élte, és boldog volt. A lelkész áldását adta rá búcsúzásokor. Annál megsemmisítőbbnek bizonyult az otthoni fogadtatás.

Szociális munkálkodása révén 1852-ben megismerkedett egy londoni nyomortanyákon működő katolikus pappal, a későbbi Manning bíborossal. Hamarosan élénk levélváltás fejlődött ki közöttük. „Micsoda otthon lenne számomra a katolikus Egyház! — írja Florence. — Minden kívánságomat betöltené. Minden nehézségem megszűnne. Fáradságosan kell innen-onnan morzsákat fölszedgetnem, amiből éljek; ő mindennapi kenyeret adna nekem.” A vincés vagy a Szent Szív nővérek közé vágyakozik. Katolizálása „átvágna a gordiuszi csomót” életében. Az áttéréstől Manning tanácsolta el, ami különben ugyancsak nem volt szokása. De ez nem zavarta barátságukat. Manning megismertette dublini és párizsi katolikus nővérekkel. Mivel Florence-nek sok kapcsolata volt szocialistákkal és szabadgondolkodókkal, Manning a véleményét kívánta hallani a munkások magatartásáról az egyházzal szemben. A lány válasza: „A legértelmesebb és leglelkiismeretesebb munkásoknak egyáltalán nincs vallásuk.”

1852-ben Florence könyvet kezdett írni, amely 1860-ban ezen a címen jelent meg: „Ösztönzések az igazságkereső angol kétkezi munkások számára.” A keresztény igazságokat próbálta benne közel hozni, szándékosan kerülve a „vallásos” fogalmazást. Könyvéből világos, hogy Florence számára Istennek szolgálni annyit jelentett, mint a rossz ellen küzdeni a világban. Nincs értelme azért imádkozni, hogy megmeneküljünk a járványoktól, ameddig a szennyvizet a Themzébe folytatjuk. Legyen meg Isten akarata, — de nem az ember munkája nélkül.

Most már semmi sem tartotta vissza megismert útja követésétől. Szabad lett bensőleg. 16 év telt el az első isteni hívás óta. 8 évig folytatott lélekölő harcot hivatásáért. Ezek a harcok olyan jellemmé kovácsolták, amelyben a legnagyobb szelídség acélos akarattal egyesült. Készen állt minden nehézséggel szembenézni. 1953-ban átvette a Harley Street-i kórház vezetését. Alig pár hónap alatt nagyszerű újításokat eszközölt: melegvíz, ételfelvonó, csengőhálózat. Követelte továbbá, hogy a kórház álljon nyitva minden beteg részére, tekintet nélkül vallására, s részesüljön mindenki vallása szerint lelki vigaszban és segítségben is.

1854-ben kitört a krími háború. Hamarosan megérkeztek az első hírek a frontról. A jelentések szíven találták az angol nemzeti büszkeséget. Kisült, hogy az egészségügyi berendezések kezdetlegesek vagy hiányoznak. Kevés az orvos, nincs ápolószemélyzet. A franciák irgalmas nővérei viszont jól képzett, áldozatos betegápolók.

A „Times” gyűjtést rendez. „Miért nincsenek nekünk is irgalmas nővéreink?” – kérdezi haragosan egy olvasó. Sidney Herbert, a honvédelmi miniszter – Florence jóbarátja a római nyaralás idejéből – olvassa a levelet. Rögtön ír neki, és fölkéri az ápolószemélyzet megszervezésére. Minden erkölcsi és anyagi támogatást megígér. Levele keresztezi a Florence-ét, aki ugyanakkor kéri tőle, hogy a frontra mehessen.

Sok áldozatos segítő jelentkezett. Ezek közül válogatta ki Florence a munkatársait. Négy nap alatt készen állt az expedíció. 38 ápolónővel érkezett kimerítő, nehéz utazás után Skutariba, Konstantinápoly elővárosába. Az eléjük táruló látvány minden képzeletet felülmúlt. Óriási, düledező, piszkos kaszárnyát alakítottak át sebtiben sebesültkórházzá. Semmi sem volt. Se ágy, se lepedő, se szappan, se törülköző, se kötszer, se orvosság. A sebesültek a földön feküdtek rongyos-véres ruháikban. Köztük patkányok szaladgáltak. Az orvosok holdvilágnál dolgoztak, mert nem volt világítás. Mindenütt hemzsegték a férgek. Az udvaron, a sárban, egymás hegyén-hátán hulladék, szemét, holttestek. – Florence is ebben a „kórházban” kapott szállást megrémült segítségeivel együtt. Kíbrándító helyzetüket még tetézte, hogy az orvosok nem akarták őket a sebesültekhez engedni. A kormány kémjének nézték Florence-t. Hetekig tétlenkedtek, míg száz meg száz sebesült elpusztult, akiket megmenthetek volna. Florence ennek ellenére szigorúan ragaszkodott az orvosi utasításokhoz, hogy bizalmukat megnyerje. Lassan be is látták, hogy segíteni, nem beavatkozni akar. Előbb az élelmezés megszervezését bízták rá, majd a mosókonyhát rendezte be. Az orvosok rövidesen már nem boldogultak nélkülük. Tömegesen érkeztek a sebesültek. Florence sokszor 20 órát volt egyfolytában talpon. A katonák szentként tisztelték. Ha a kórterembe lépett, elnémult a szitok. Csend lett, mint egy templomban. Katonáinak igazi anyja volt, nem csupán filantróp. A legsúlyosabbakat maga ápolta. Mindig vidám arccal járt-kelt, s nem félt a fertőzéstől. A haldoklók mellett ott virrasztott. Több ezer embernek könnyítette meg utolsó óráját. Esténként lámpával a kezében járta végig a 6 km hosszú sorokat. Miután mindenkinek utánanézett, visszavonult, és kezdte írásbeli munkáit. Jelentések, listák, kérelmek, megrendelések ilyenkor kerültek sorra. Nem utolsó sorban az elhunytak rokonainak írt levelek. A hadügyminiszter kérésére több mint 30 levélben terjesztette elő részletes reformjavaslatait, némelyik értekezésnek is beillenék. Mindezt hideg szobában, rossz világításnál, sajátkezüleg írta.

Florence kedvességén és diplomáciáján idővel minden ellenkezés feloldódott. Igazi munkatársi viszony alakult ki köztük és az orvosok között a mostoha körülmények problémáinak megoldására. A háború végén 125 ápolónővel dol-

gzott, de még mindig aggódott missziója jó híréért. Mégis remélte, hogy bebizonyosodott a női ápolók létjogosultsága, és ezzel az előítélet is megszűnik ellenük. Így békeidőben az ápolónői hivatás nem lesz többé lenézett munka. De nagyon sokszor azt érezte, hogy az egész vállalkozás csődbe került. Mindig is hajlamos volt rá, hogy ne az elért eredményeket nézze, hanem azt, amit nem sikerült még megvalósítani.

Pedig hihetetlen, amit végbevitt. Fél év alatt érezhetően csökkent a halottak száma. Lovon járt egyik kórházból a másikba a Krím félszigeten három körút során. A végén ő maga is megkapta a krími lázat. De nem sokáig őrizte az ágyat. Igyekezett odahatni, hogy a katonák minden téren emberséges bánásmódban részesüljenek. Írószert, könyveket, játékokat hozatott Angliából. Katonaotthonokat, olvasótermeket, kávézókat rendezett be. Mindebben egy csomó ellenállást kellett legyőznie. De szelídsége és szívóssága győzött. Egy szemtanú írja: „Miss Nightingale varázslatos személyiség, egyikünk sem csodálhatja eléggé. Tökéletes asszony, aki mindenkit megnyer és uralma alá kerít. A leggorombább hivatalnok is megpuhul finom hangjának csengésétől. Mindenki azonnal engedelmeskedik parancsainak.” Mindig nyugodt volt, mindig uralkodott magán. Noha sok megaláztatást, rágalmat kellett elviselnie, sohasem mutatott sértődöttséget, érzékenységet. Mindent vállalt missziója érdekében.

Sok nehézséget okozott neki nővéreinek engedetlensége és civakodása is. „Brigadérosi rangban működöm a hadseregben – írja –, mert a 40 brit nő, akivel dolgom van, nehezebben kezelhető, mint 4000 férfi.” Néhány fegyvelmetlent hazaküldött. Egyes előkelő ápolónőkről így nyilatkozott: „Inkább valók az égbe, mint egy kórházba. Mint kéz nélküli angyalok lebegnek a betegek között és enyhítik a lelküket, de a testüket piszkosan és elhanyagoltan hagyják.” Később Istenhez szólva így ír: „Te tudod, ó Uram, ezen a rettenetes húsz éven át az a hit tartott lábom, hogy Veled dolgozom, hogy Te mindenkit elvezetsz a beteljesedésre, még a mi szegény ápolónőinket is.”

Sok keservet okozott neki a hatósági bürokrácia is. Nehéz dolga volt betokosodott katonai hivatalnokokkal és keményfejű tisztekkel. A rosszul megszervezett, bürokratikus rend következtében egyre-másra csődöt mondott az ellátás. Florence sohasem hitte volna, hogy egy éjjeliedényért vagy fertőtlenítőszerért közelharcot kell vívnia. A kórháznak pl. ingekre volt szüksége. Meg is voltak az ingek, de nem volt felelős, aki kiadja őket. A háború élısdijei jó üzleteket csináltak otthon. Minden el nem adható árut rászóttak a hadseregbe. Szerencsére Florence-nek bőven állt pénz a rendelkezésére, így sokszor maga vásárolta be, amire szükség volt.

A békekötés után megvárta, míg az utolsó katona is hazament. Azután ő is hazautazott. Időközben otthon nemzeti hősnővé lett. A katonák dicshimnuszokat zengtek róla. A királyné külön alapított érdemrenddel tüntette ki. Hogy minden ünneplést elkerüljön, inkognitóban érkezett Angliába. Első útja Bermondsey kolostorába vezetett, ahol csendes imában töltötte a napot. Utána

hetekig ki sem mozdult lakásából. Nem adott interjút, visszautasított minden kitüntetést, lefesteni sem hagyta magát. Minden ünneplés és dicséret hidegen hagyta. Úgy érezte, hogy még korántsem végezte el feladatát.

Az eddigiek után szeretnék Florence-t mint betegápolót elképzelni. Pedig életének még hátralevő 54 évében soha többet nem ápolt beteget. Sokba került neki ez a hivatás, mégis fel kellett adnia, hogy ezentúl a bürokráciával harcoljon. A Krím jó iskola volt számára. Borzalmait nem tudta elfeledni. „A poklot láttam” – foglalta össze benyomásait. Ez a háború Florence szemében. És ez a szörnyű élmény megváltoztatta. A krími tartózkodás után már nem volt ugyanaz az ember. „Kilencezer gyermekem nyugszik elfeledett sírokban, olyan okokból, amit meg lehetett volna akadályozni. De én sohasem felejtettem ezt el.” Honfitársairól viszont keserűen állapította meg, hogy semmit sem tanultak. „Egy félév múlva már mindez a szenvedés hiábavaló lesz.”

„A meggyilkoltak oltáránál állok. Amíg élek, harcolni fogok az ügyükért” – jelenti ki elszántan. Nem szóval tiltakozik a háború ellen, nem békenyilatkozatot tesz, hanem Szent Györgyként harcol a bürokrácia sárkányával. Sidney Herbertet közben leváltották a hadügyben. Utódját nehéz volt ügyének meghódítani, de ez is sikerült. Királyi bizottság alakult a honvédelem egészségügyi megszervezésére. Florence mint nő ennek ugyan nem lehetett tagja, de működését a háttérből teljesen ő irányította. Több mint ezer oldalas emlékiratot adott be javaslataival, és nem engedte, hogy ez a fiókban maradjon. Rövid időn belül óriási tömegű külföldi adatot, tudósítást, statisztikát szerzett be és dolgozott fel. Az eredmény megrázó volt. A kaszárnyák fiatal katonáinak halálozási arányszáma kétszer, olykor ötször múlta felül a polgári lakosságét, holott egészséges fiatalembereket soroztak be! A szolgálatban várt rájuk a halál. „Olyan ez – írta Florence –, mintha évről évre másfélezer egészséges fiatal lelőnének.” Kifejtette, hogy a megelőző módszerek éppen olyan fontosak, mint maga a gyógyítás. A reform mégsem született meg. Florence megrongált egészsége erre összeomlott. Nagynehezen ismét összeszedte magát, de élete hátralevő részét szinte az ágy és dívány közt töltötte. Az orvosok teljes pihenést írtak elő. Ő azonban hallani sem akart erről. Ezután a betegszobából irányította a munkát. A hatalmasoknak betegágyához kellett jönniök, hogy meghallgassák. Egész lénye átalakult. Régi ismerősei nem győzték türelmét, jóakarátát, barátságos viselkedését dicsérni. Most éles szelleme, vasakarata és kitartása jutott előtérbe. Féltelen haragban tudott kitörni, ha művét emberi értetlenség és kicsinyeskedés miatt vesélyben látta.

Sok csalódás után az újra hadügyminiszterré lett Sidney Herbertbe vetett reménye éltette. Lelkesedéssel fogtak a reformhoz. De a miniszter ekkor már súlyos beteg volt. Florence – aki kemény elszántságában csak az ügyet látta – kíméletlenül sürgette. Herbert halálával a reform befejezetlen maradt. Erre Florence is összeroppant, és hetekig őrizte az ágyat. Elkeseredésében Istennel hadakozott. Végül mégis győzelmet aratott a reform. Ha az angol katonát már

nem ágyútöltekként, hanem emberként kezelték, az az ő érdeme. Henry Dumont egy londoni előadásában nyíltan elismerte: „Bár engem neveznek a Vöröskereszt megalapítójának és a genfi egyezmény szerzőjének, az érdem egy angol nőt illet. 1859-ben Miss Nightingale-nek a krími háború alatti működése indított arra, hogy az olasz háború színterére utazzam.“

Amikor Indiában kitört a zendülés, gyenge egészsége ellenére is kész lett volna odautazni. Erre gondolni sem lehetett. De ezáltal az indiai egészségügyre terelődött figyelme, és annak szakértője lett. Egy szobára való iratot gyűjtött és dolgozott fel róla összefoglaló jelentéséhez. Közben megállapította azt is, hogy hazájában sem jobb a polgári egészségügy a katonainál. Ott is magas a halandóság a rossz táplálkozás és a higiénia hiánya miatt. Munkálkodását ide is kiterjesztette, főleg ismeretterjesztő művekkel. A krími háború végén kapott pénzjutalommal 1860-ban megalapította a londoni ápolónőképző iskolát. A növendékek kiképzését és munkáját szerető figyelemmel kísérte. Ismételten szemük elé állította hivatásuk lelki természetét, és kérte őket, hogy Isten jelenlétében járjanak. Minden jelentkezőt személyesen bírált el. Ha egy-egy volt tanítványa új helyre került, virágot küldött neki. Néha a maga költségén küldte őket üdülni. Már 1887-ben mind az öt világrészen találhatóak voltak főápolónők az ő iskolájából. — Könyvet írt a kórházakról, egy másikat a betegápolásról; ez utóbbi négy kiadást ért meg, és három nyelvre fordították le. Külföldi kórházak terveiről mondott szakvéleményt; foglalkozott a gyermekágyasok gondozásával, a bábaképzéssel, a szegényházi ápolással... És a 61 éves mégis így írt: „Szeretnék még egy kicsit dolgozni, egy kicsit jobban dolgozni, mielőtt meghalok.“

Sidney Herbert halála után Benjamin Jowett lett Florence barátja, bizonyos fókig lelkivezetője. Ez a görög tanár és anglikán lelkész Oxford egyik legnépszerűbb professzora volt. Tanítványait személyesen ismerte, nevelte, sokat közülük életre szóló barátsággal kötött magához. Hatására szembeszökő változás állt be Florence életében. Megkezdődött életének utolsó, kiegyensúlyozott korszaka. Felhagyott a féktelen haragkitörésekkel. Újra szívélyesen mérgesen kezelte az embereket. Még anyjával és nővérével is kibékült, akik anynyira megnehezítették életét. Sokat volt egyedül, és ezt szerette is. Egyszerre mindig csak egy személyt fogadott. Lakása mindig tiszta volt és puritánul egyszerű. Szerette, ha sok virág van körülötte. Örömet játszott el gyermekekkel. Jowettel szívesen folytatott teológiai eszmecsereket. Egyszer magához kérte, hogy szolgáltatssa ki neki az Eukarisztiát. Ő is sokban segítségére volt prédikációi készítésében a lelkésznek, s ő ismertette meg a misztikával, amelynek képviselőit mindig szerette és rendszeresen olvasta. Feljegyzései közt ilyeneket olvashatunk: „A vallás nem ájtatosság, hanem munka és szenvedés Isten iránti szeretetből.“ — „Csakis Általa cselekedhetünk, beszélhetünk és gondolkodhatunk. Amire szükségünk van: azoknak a törvényeknek a fölfedezése, amelyek képessé tesznek, hogy mindig Vele való tudatos megegyezéssel cselekedjünk és gondolkodjunk... Nem lesz mennyország, ha mi nem csináljuk

meg. És nagyon nyomorúságos teodicea az, amely arra tanít, hogy ne ezért a világgért álljunk készen, hanem egy másikért. Nem kell-e Istent már itt „birtokolnunk”, ha odaát bírni akarjuk?” Saját fordításában kezdett összeállítani egy szemelvénygyűjteményt a középkori misztikusoktól. Könyvét sohasem fejezte be, de többet tett: élte a misztikát. Hogy ápolónői elé példaképet állíthasson, olyan szenteket keresett, akik a felebaráti szeretet terén tevékenykedtek. Élő példakép volt ő maga is, aki feladatát Isten akarataként fogta fel, és teljesen elhasználódott hivatása szolgálatában. Azt is tudta, hogy a szenvedés, a családok: vám, amit a lélek kiváltságként fizethet Istennek; „a kudarc diadala, a kereszt győzelme.”

Lassan elcsendesült körülötte minden, s maradt csak a szenvedés szeretetből. Mikor 1907-ben jelentették az újságok, hogy megkapta a legnagyobb angol kitüntetést, az emberek csodálkoztak. Azt hitték, már régen halott. Most az egész világról elhalmozták kitüntetésekkel. De mindez a szenzáció már nem hatolt Florence lelkébe. 1901-től testileg-szellemileg vakon élt, míg 1910-ben, 90 éves korában, aug. 13-án reggel nem ébredt fel többé. Utolsó kívánságához mérten lemondtak a Westminster apátságban neki szánt állami temetéséről, és teljes csendben családi sírboltjukba temették.

„Ha egyszer elmentem, ne emlékezzenek rám az emberek” – kívánta. Ez szerencsére nem teljesedett be. London egyik nagy kórháza az ő nevét viseli, sőt egy bankjegyen is látható a képe. Életrajzát többen megírták, példaképek mindazoknak, akik Istent az emberekben akarják szolgálni, és ezért áldozattól sem riadnak vissza.

A keresztény ember két világ polgára. Igazi hazája az égben van, de oda az út a földön át vezet. Ezért a világban nem turista, nem is műkedvelő. Feladatot kell teljesítenie. Feladatot és szolgálatot szeretetből. Útközben építenie kell Isten országát, az igazság és az élet, a szentség és a kegyelem, az igazságosság, a szeretet és a béke országát.

A kereszténynek tudnia kell, hogy a világ és a világ dolgai nem abszolút értékek, hanem Isten erejéből léteznek és élnek. A világ és a dolgok nemcsak dolgok, hanem Isten jelei, személyes ajándékai, szeretetének hírnökei. Isten üzenetét közvetítik. Isten szól azok által hozzánk. A tudós és a technikus, aki a dolgokat megfigyeli, törvényeiket felfedezi, erőiket hasznosítja, vagy a művész és a munkás, aki a dolgokat alakítja és ezáltal azok értelmét kifejezi, Isten szavát fejezi ki.

A kereszténynek tudnia kell, hogy munkája Isten-szolgálat. Istenől talentumokat kapott, s azokat nem áshatja el, mint a hűtlen szolga. Nem érheti be a jószándékkal és a középserűséggel sem. A jámborság önmagában nem elég. A vallás nem menti fel az erőfeszítés alól, nem pótolja a szaktudást és a lelkiismeretes munkát. Ha képességeit kifejleszti, s az emberi tevékenység bármely területén szakértelemmel, lelki függetlenséggel, igazságszeretettel, felelősségtudattal dolgozik, valóságos apostoli munkát végez a világban. (Márton Áron püspök beszédéből)